

Αναδυόμενη ενηλικιότητα στο πλαίσιο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης εκπαιδευτικών

Νατάσσα Ράικου & Ανδρομάχη Φιλιππίδη

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗΣ ΕΝΗΛΙΚΙΟΤΗΤΑΣ

Πριν από περίπου σαράντα χρόνια ο Erikson (1968) αναφερόταν στο ότι το κατώφλι ενηλικίωσης είναι η ηλικία των 18 ετών, κατά την οποία το άτομο άρχιζε να ανεξαρτητοποιείται από την οικογένειά του και να αναλαμβάνει την ευθύνη για τις αποφάσεις του. Ήταν η ηλικία έναρξης της επαγγελματικής του δραστηριότητας και της δημιουργίας της δικής του οικογένειας. Ωστόσο, δεκαετίες μετά, έχει αλλάξει σημαντικά η κατάσταση αυτή και σήμερα η γενική τάση που διαμορφώνεται είναι αρκετά διαφορετική (Arnett, 2007).

Σύμφωνα με έρευνες από τον χώρο της αναπτυξιακής ψυχολογίας, τις τελευταίες δεκαετίες έχει αρχίσει να διαφαίνεται μια διακριτή περίοδος στην ανάπτυξη του ατόμου, η οποία ακολουθεί την εφηβεία αλλά δεν έχει όλα τα χαρακτηριστικά της ενηλικιότητας. Όπως αναφέρεται άλλωστε και στη διεθνή βιβλιογραφία, η ενηλικιότητα δεν προσδιορίζεται μόνο από την ηλικία, διότι το κριτήριο αυτό δεν είναι σταθερό, τόσο διαχρονικά ανά εποχές όσο και συγχρονικά ανά κοινωνίες (Κόκκος, 2005). Τα άτομα μετά την ηλικία των 18 ετών και έως λίγο πριν τα 30, είναι γνωστό ότι δεν ανήκουν πλέον στην εφηβική ηλικία, ενώ έχουν πολιτικά και νομικά δικαιώματα. Ωστόσο, σε αυτή την ηλικιακή περίοδο τα άτομα, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι φοιτητές, δεν παρουσιάζουν επαγγελματική σταθερότητα ενώ δεν έχουν δημιουργήσει ακόμα δική τους οικογένεια.

Στηριζόμενος σε αυτό το σκεπτικό, ο Αμερικανός αναπτυξιακός ψυχολόγος Jeffrey Jensen Arnett (2004) μελέτησε συστηματικά τη συγκεκριμένη περίοδο ανάπτυξης του ατόμου, αποδίδοντάς της τον όρο *αναδυόμενη ενηλικιότητα* (emerging adulthood). Σύμφωνα με σχετικές έρευνες (Arnett, 2007· Reifman, Arnett & Collwell, 2007), η αναδυόμενη ενηλικιότητα είναι μια περίοδος η οποία συνδέεται με αναπτυξιακές προκλήσεις, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι δύσκολες, ενώ παρατηρείται μεγάλη ετερογένεια, κυρίως λόγω κοινωνικο-πολιτισμικών διαφορών.

Όπως αναφέρει ο Arnett (2000), η αναδυόμενη ενηλικιότητα δεν παρατηρείται παγκοσμίως στους νέους, αλλά κυρίως στις ανεπτυγμένες σύγχρονες κοινωνίες, οι οποίες παρέχουν τη δυνατότητα για εξερεύνηση των διαφορετικών εναλλακτικών διαδρομών στη ζωή τους (Petrogiannis, 2011). Ωστόσο, ακόμα και ανάμεσα σε αυτές τις κοινωνίες, διακρίνονται διαφοροποιήσεις ως προς την εθνικότητα, την οικονομία, τις κοινωνικές τάξεις, αλλά και την κουλτούρα κάθε περιοχής (Arnett, 2004, 2014). Τα ευρήματα των ερευνών αυτών, με έμφαση στην επίδραση του κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της αναδυόμενης ενηλικιότητας, επιβεβαιώθηκαν και από αντίστοιχες έρευνες που υλοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια στον ελληνικό χώρο, κυρίως σε φοιτητές ελληνικών πανεπιστημίων (Petrogiannis, 2011· Leontopoulou, Mavridis, & Giotsa, 2016· Galanaki & Leontopoulou, 2017· Galanaki & Sideridis, 2018).

Ο Arnett στο έργο του προσδιόρισε πέντε *διαστάσεις* της αναδυόμενης ενηλικιότητας, οι οποίες περιλαμβάνουν α) την εξερεύνηση της ταυτότητας (identity explorations), β) την αστάθεια (instability), γ) την εστίαση στον εαυτό (self-focused), δ) το αίσθημα του ενδιάμεσου (feeling in-between) και ε) τις δυνατότητες (possibilities). Παρόλη δηλαδή την κοινωνικο-πολιτισμική ετερογένεια, διαπιστώθηκε από τις παραπάνω έρευνες ότι εντοπίζονται οι διαστάσεις αυτές, με διαφορετική, ωστόσο, χροιά και βαρύτητα ανάλογα το πλαίσιο. Οι διαστάσεις της αναδυόμενης ενηλικιότητας περιγράφονται ως εξής:

α) Κατά την περίοδο αυτή παρατηρείται διερεύνηση της ταυτότητας. Οι νέοι δοκιμάζουν πιθανότητες και επεξεργάζονται τις σκέψεις τους για το πώς θέλουν να ζήσουν τη ζωή τους και για τις δεσμεύσεις που θα αναλάβουν, κυρίως εστιάζοντας στις σχέσεις, το επάγγελμα και την ιδεολογία (Arnett, 2000). Αν και η διαμόρφωση της ταυτότητας ξεκινάει από την εφηβεία (Erikson, 1968), ωστόσο κατά την αναδυόμενη ενηλικιότητα ο νέος, χωρίς την πλήρη εξάρτηση από τους γονείς κατά την εφηβική ηλικία και χωρίς τη δέσμευση σε συγκεκριμένους ρόλους που θα αναλάβει στην ενήλικη ζωή, έχει τη δυνατότητα να δοκιμάσει εναλλακτικές επιλογές και να εξερευνήσει διαφορετικούς τρόπους ζωής (Γαλανάκη & Αμανάκη, 2007-2008). Είναι ίσως η «καλύτερη ευκαιρία για μια τέτοια μορφή αυτο-ανακάλυψη» (Arnett, 2004, σ. 8).

β) Πρόκειται πιθανώς για την πιο ασταθή περίοδο της ζωής του ανθρώπου. Το διάστημα αυτό συνήθως παρατηρούνται πολύ συχνές αλλαγές στις ερωτικές σχέσεις και την εργασία. Σύμφωνα με τον Arnett (2014) η αστάθεια αυτή αποδίδεται κυρίως στην εσωτερική αναζήτηση της ταυτότητας των νέων. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις υποστηρίζει ότι οφείλεται σε εξωγενείς ως προς το άτομο παράγοντες, όπως μια απόλυση στον εργασιακό τομέα ή διαφορετικές επιλογές του συντρόφου τους (Arnett, 2000, 2014). Αστάθεια όμως μπορεί να παρουσιαστεί και όσον αφορά τις σπουδές του νέου. Η επαφή με την πραγματικότητα είναι πιθανό να τους οδηγήσει σε αλλαγή του αρχικού σχεδίου τους για το τι επιθυμούν να σπουδάσουν και το τι επάγγελμα θα επιλέξουν να κάνουν στο μέλλον (Γαλανάκη & Αμανάκη, 2007-2008).

γ) Αυτή την περίοδο το άτομο εστιάζει στον εαυτό, όσο σε καμία άλλη περίοδο της ζωής του. Οι απαιτήσεις των γονιών και του σχολείου της εφηβικής ηλικίας και οι επαγγελματικές και οικογενειακές υποχρεώσεις της ενήλικης ζωής, απορροφούν το άτομο με αποτέλεσμα να μην έχει τη δυνατότητα να στραφεί προς τον εαυτό του και να σκεφτεί για το ίδιο. Αντίθετα, οι νέοι κατά την αναδυόμενη ενηλικιότητα έχουν ίσως τον περισσότερο χρόνο για κάτι τέτοιο, διότι οι υποχρεώσεις τους είναι συνήθως λιγότερες. Έχουν την ευκαιρία να εσιιάσουν στον εαυτό τους, στοιχείο θετικό κατά τον Arnett (2004), διότι με τον τρόπο αυτό ανακαλύπτουν τις δυνατότητές τους, αποκτούν χρήσιμες δεξιότητες για το μέλλον, τόσο σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων όσο και σε επαγγελματικό, ενώ μαθαίνουν να λειτουργούν ως αυτόνομα άτομα και να στηρίζονται στις δικές τους ικανότητες και δυνάμεις.

δ) Τα άτομα αυτή την περίοδο έχουν την αίσθηση μιας ενδιάμεσης κατάστασης, διότι νιώθουν ότι δεν μπορούν να αυτοπροσδιοριστούν ούτε ως έφηβοι ούτε ως ενήλικες. Σε αρκετές περιπτώσεις έχουν μερική εξάρτηση από τους γονείς, ενώ δεν αισθάνονται ακόμα με πληρότητα την ικανότητα ανάληψης ευθυνών και λήψης ανεξάρτητων αποφάσεων, στοιχεία τα οποία συνδέουν οι νέοι με την ενήλικη ζωή, διότι η ικανότητα αυτή αποκτιέται σταδιακά (Arnett, 2014). Πρόκειται για μια αργή διεργασία η οποία συνδέεται με τις προηγούμενες διαστάσεις, διότι η αστάθεια που παρατηρείται, καθώς και η εξερεύνηση της ταυτότητας και η εστίαση στον εαυτόπου χαρακτηρίζουν την αναδυόμενη ενηλικιότητα, απαιτούν χρόνο και αιτιολογούν τη σχεδόν δεκαετή διάρκεια της συγκεκριμένης αναπτυξιακής περιόδου.

ε) Είναι μια περίοδος γεμάτη με δυνατότητες και αισιοδοξία. Οι νέοι, παρόλες τις δυσκολίες που έχουν συχνά να διαχειριστούν, μία από τις οποίες είναι η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών, παρουσιάζουν μια θετική στάση και υψηλές προσδοκίες για το μέλλον τους. Λόγω του ότι δεν έχουν ακόμα βιώσει «τα πυρά της πραγματικής ζωής» (Arnett, 2004, σ. 16) και δεν έχουν υποχρεωθεί να πάρουν σημαντικές αποφάσεις, αισθάνονται αισιοδοξία και ότι έχουν μεγάλη δυνατότητα επιλογών, καθώς και πολλά πιθανά σενάρια για το μέλλον τους (Γαλανάκη & Αμανάκη, 2007-2008).

Η ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ ΕΝΗΛΙΚΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Όπως διαφάνηκε από την περιγραφή των διαστάσεων της αναδυόμενης ενηλικιότητας, στην πορεία προς την ενήλικη ζωή τίθεται ως αναγκαιότητα η επεξεργασία της εμπειρίας, η γνωριμία με τον εαυτό μου και η απόκτηση επαγγελματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Όλες αυτές οι διεργασίες, για να μπορέσουν να λάβουν χώρα με γόνιμο και λειτουργικό τρόπο για τον νέο, προϋποθέτουν την παράλληλη ύπαρξη αναστοχαστικών διεργασιών και κριτικού στοχασμού (Raïkou, 2014· Raïkou, Karalis, & Kampeza, 2017· Raïkou, Liadaki, & Karalis, 2016).

Η παροχή, επομένως, αναστοχαστικών ευκαιριών από το περιβάλλον του νέου αναδύεται ιδιαίτερα σημαντική. Αν συνδυάσουμε το σκεπτικό αυτό με την επίδραση που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ασκεί το κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο στη διαμόρφωση της αναδυόμενης ενηλικιότητας, αντιλαμβανόμαστε ότι το εκάστοτε πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, ζει και δρα ο νέος, επιδρά καταλυτικά στην ανάπτυξή του.

Το πανεπιστήμιο αποτελεί ένα τέτοιο κοινωνικό πλαίσιο, το οποίο ασκεί επίδραση στη διαμόρφωση της ζωής των φοιτητών (Γαλανάκη & Αμανάκη, 2007-2008). Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, όπου το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων φοιτούν στο πανεπιστήμιο, η επιρροή αυτή είναι σημαντική. Το πανεπιστημιακό πλαίσιο θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στο οικογενειακό και στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Συμβάλλει, δηλαδή, στη μετάβαση από την πλήρη οικογενειακή εξάρτηση της εφηβείας στην αυτονομία της ενήλικης ζωής, δίνοντας τη δυνατότητα της ημι-αυτονομίας στους νέους.

Κατά τη διάρκεια των σπουδών τους οι φοιτητές, και ειδικότερα οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί στους οποίους εστιάζουμε στην παρούσα έρευνα, έχουν συνεχείς ευκαιρίες για επανεξέταση των πεποιθήσεών τους. Οι ευκαιρίες αυτές περιλαμβάνουν τις ακαδημαϊκές γνώσεις που προσφέρονται, τις εκπαιδευτικές εμπειρίες που βιώνουν, αλλά και την πρακτική άσκηση, η οποία αποτελεί κομβικό σημείο των σπουδών σε ένα τμήμα επιστημών της εκπαίδευσης. Η πρακτική άσκηση παρέχει στους προπτυχιακούς φοιτητές τη δυνατότητα να λειτουργήσουν οι ίδιοι ως εκπαιδευτικοί σε πραγματικό σχολικό περιβάλλον και να προσεγγίσουν βιωματικά το επάγγελμά τους.

Στο Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Πατρών στο οποίο επικεντρώνεται η παρούσα έρευνα, οι φοιτητές παρακολουθούν το πρόγραμμα της πρακτικής άσκησης το οποίο περιλαμβάνει μια σειρά υποχρεωτικών μαθημάτων και την παρουσία τους στο σχολείο από το δεύτερο μέχρι και το τέταρτο έτος. Τα μαθήματα αυτά περιλαμβάνουν θεωρητικό μέρος, εργαστήρια και ενεργό συμμετοχή στο σχολείο, καθώς στοχεύουν στην εφαρμογή διδακτικών προσεγγίσεων σχετικών με τις θεωρητικές κατευθύνσεις που προσφέρονται στο πλαίσιο των μαθημάτων.

Στα εργαστήρια, εκτός από τον σχεδιασμό του εκπαιδευτικού προγράμματος και την προετοιμασία των εκπαιδευτικών για το σχολείο, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και στον αναστοχασμό των φοιτητών μετά την εμπειρία τους στο εκπαιδευτικό πλαίσιο. Η χρησιμότητα του αναστοχασμού στην ανάπτυξη του εκπαιδευτικού έχει τονιστεί επανειλημμένα στη βιβλιογραφία (Dewey, 1938/1980· Richert, 1991· Cranton, 2000), ενώ τα τελευταία χρόνια οι αναστοχαστικές διεργασίες έχουν αναδυθεί ως βασικό ζητούμενο στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν ενσωματωθεί στο πρόγραμμα σπουδών, όπως στην περίπτωση του προγράμματος πρακτικής άσκησης του υπό μελέτη Τμήματος (Karalis, Sotiropoulos, & Kampeza, 2007· Raikou, 2014· Raikou et al., 2016· Raikou et al., 2017· Φιλιππίδη & συν., υ.δ.).

Στο πανεπιστημιακό πλαίσιο, τόσο κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας και του σχεδιασμού των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων πριν την επίσκεψη στο σχολείο, όσο και κατά την αναστοχαστική προσέγγιση της εμπειρίας μετά, ακολουθείται η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση (Raikou et al., 2016). Οι φοιτητές έχουν τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσουν με τους συμμαθητές τους, δουλεύοντας σε μικρές ομάδες. Το ομαδικό πλαίσιο παρέχει ευκαιρίες για ανταλλαγή ιδεών, άλλοτε σύμφωνων και άλλοτε διαφορετικών από αυτές που έχει διαμορφώσει έως τότε ο κάθε φοιτητής. Επομένως, η διεργασία αυτή είναι χρήσιμη στην επεξεργασία και αξιολόγηση των επιστημολογικών παραδοχών τους. Παράλληλα, η ομάδα αποτελεί ένα γόνιμο χώρο ανάπτυξης κοινωνικών και επαγγελματικών δεξιοτήτων, στοιχεία τα οποία θα βοηθήσουν τα άτομα αυτά στην πορεία τους προς την ενήλικη ζωή.

Γενικότερα, μέσα από την αναστοχαστική διεργασία ο φοιτητής έχει την ευκαιρία να επεξεργαστεί τη βιωμένη εμπειρία του σχολείου, συνδυάζοντάς την με τις γνώσεις που κατέχει και τις αντιλήψεις που έχει για τον ρόλο του, τις σχέσεις που αναπτύσσονται και τους παράγοντες που επιδρούν σε ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο. Ο αναστοχασμός του φοιτητή παρέχει τη δυνατότητα επανακαθορισμού τόσο των επιστημολογικών παραδοχών όσο και των πρακτικών επιλογών του μελλοντικού εκπαιδευτικού, διεργασία καθοριστική για την επαγγελματική και προσωπική ανάπτυξη του ατόμου.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η αναζήτηση και ανάδειξη των χαρακτηριστικών της αναδυόμενης ενηλικιότητας μελλοντικών εκπαιδευτικών του ΤΕΕΑΠΗ Πατρών, υπό το πρίσμα της πρακτικής τους άσκησης. Πιο συγκεκριμένα τα ερευνητικά ερωτήματα που μελετώνται αφορούν τα εξής: α) Ποιες διαστάσεις της αναδυόμενης ενηλικιότητας αναδεικνύονται μέσα από την πρακτική τους άσκηση και πώς αυτές περιγράφονται για τη συγκεκριμένη ομάδα φοιτητών; β) Πώς το πρόγραμμα πρακτικής άσκησης σχετίζεται με την αναδυόμενη ενηλικιότητα;

Ειδικότερα η εν λόγω έρευνα αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης η οποία υιοθετεί την ποιοτική προσέγγιση, ώστε να διερευνηθούν σε βάθος τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν από τη μελέτη και την παρουσίαση της θεωρητικής προβληματικής που αφορά τις διαστάσεις της αναδυόμενης ενηλικιότητας. Βασίζεται στην αποτύπωση των αναστοχασμών δείγματος προπτυχιακών φοιτητών Γ και Δ' έτους (n=116), σχετικά με την εμπειρία τους από την πρακτική τους άσκηση στο νηπιαγωγείο κατά το ακαδημαϊκό έτος 2017-18.

Για τον αναστοχασμό των φοιτητών/τριών σχεδιάστηκε και συμπληρώθηκε γραπτό ερωτηματολόγιο (Πίνακας 1). Οι φοιτητές που συμμετείχαν στην έρευνα απάντησαν στο ερωτηματολόγιο μετά το τέλος των υποχρεώσεών τους σχετικά με την πρακτική τους άσκηση. Για τη συλλογή των δεδομένων και τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από τους φοιτητές οργανώθηκε μια δίωρη εργαστηριακή συνάντηση, στόχος της οποίας ήταν τόσο η καταγραφή των απόψεων των φοιτητών σχετικά με την πρακτική τους άσκηση, όσο και ο προφορικός αναστοχασμός των φοιτητών σχετικά με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στα νηπιαγωγεία. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν 116 φοιτητές και φοιτήτριες που παρακολούθησαν τα υποχρεωτικά εργαστηριακά μαθήματα της Πρακτικής Άσκησης «Διδασκαλία και Μάθηση στο Νηπιαγωγείο: Σχεδιασμός Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων Ι» και «Διδασκαλία και Μάθηση στο Νηπιαγωγείο: Σχεδιασμός Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων ΙΙ», Γ' και Δ' έτους αντίστοιχα.

Πίνακας 1: Άξονες Ερωτηματολογίου Αναστοχασμού Φοιτητών

<i>Άξονας 1</i>	Σημαντικότητα Πρακτικής Άσκησης
<i>Άξονας 2</i>	Αλλαγές απόψεων
<i>Άξονας 3</i>	Επανεξέταση των απόψεων προηγούμενων αποφάσεων & συμπεριφορών
<i>Άξονας 4</i>	Αναθεώρηση του νοήματος των σπουδών

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν ήταν οι γραπτές απαντήσεις των φοιτητών σχετικά την πρακτική τους άσκηση, τον ρόλο τους ως εκπαιδευτικοί, τις σχέσεις που αναπτύσσονται στο πανεπιστήμιο και στο νηπιαγωγείο και τέλος τους παράγοντες που πιστεύουν ότι επιδρούν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Για την επεξεργασία των δεδομένων πραγματοποιήθηκε ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων και συγκεκριμένα ανάλυση του περιεχομένου των απαντήσεων των φοιτητών από το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε κατά τη διαδικασία του αναστοχασμού.

Για την ανάλυση των δεδομένων ακολουθήθηκε ένα πρότυπο ανάλυσης σε τρία διαδοχικά βήματα. Στο πρώτο βήμα γίνεται η καταγραφή των απόψεων των φοιτητών με τη δημιουργία πρωτότυπων κατηγοριών, οι οποίες διαμορφώθηκαν μέσα από την ανάλυση του περιεχομένου των απαντήσεών τους στις ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου του αναστοχασμού. Από την ανάλυση αυτή προέκυψαν για το κάθε ερώτημα κατηγορίες που περιέγραφαν τις απαντήσεις των φοιτητών. Στη συνέχεια έγινε η αντιστοίχιση των κατηγοριών αυτών με τις διαστάσεις της αναδυόμενης ενηλικιότητας (Πίνακας 2), όπως περιγράφονται στην προηγούμενη ενότητα και τέλος πραγματοποιήθηκε η σύνθεση και η αναλυτική περιγραφή των χαρακτηριστικών της αναδυόμενης ενηλικιότητας για την ομάδα των μελλοντικών εκπαιδευτικών του ΤΕΕΑΠΗ.

Πίνακας 2: Απόψεις φοιτητριών που αναδύονται από τις απαντήσεις τους & συσχέτιση με τις διαστάσεις της α.ε.

Απόψεις φοιτητριών	Διαστάσεις αναδυόμενης ενηλικιότητας
1 Απέκτησα δεξιότητες και γνώσεις	(1,4,5)
2 Γνώρισα από κοντά το επάγγελμά μου/ σύζευξη θεωρίας-πράξης	(1)
3 Απέκτησα μια πρώτη εμπειρία	(1)
4 Διαμόρφωσα απόψεις και ιδέες	(1)
5 Αλληλεπίδρασα με τα παιδιά/τις νηπιαγωγούς	(1)
6 Αντιλήφθηκα τον ρόλο μου ως εκπαιδευτικός	(1)

7	Βλέπω τις θετικές συνέπειες των πράξεών μου και ενθαρρύνομαι να αναλάβω περαιτέρω πρωτοβουλίες	(1,3,4,5)
8	Κατάφερα κάτι	(3,4,5)
9	Οι επιτυχίες οφείλονται στην προσωπική προσπάθειά μου και στις επιλογές μου	(3,4,5)
10	Οι επιτυχίες οφείλονται σε εξωγενείς παράγοντες (άλλοι, συνθήκες, μάθημα, ...)	(4)
11	Οι αποτυχίες οφείλονται στις επιλογές μου και στη στάση μου	(3,4)
12	Οι αποτυχίες οφείλονται στους εξωγενείς παράγοντες	(4)
13	Παίρνω πρωτοβουλίες	(3,4,5)
14	Ζητώ βοήθεια από τη νηπιαγωγό ή το ζευγάρι μου στα δύσκολα	(4)
15	Η επιβράβευση από τη νηπιαγωγό είναι σημαντική για μένα	(4)
16	Πιστεύω ότι στο μέλλον θα τα πάω καλά μετά από αυτή την εμπειρία	(5)

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗΣ ΕΝΗΛΙΚΙΟΤΗΤΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟ ΤΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΑΣΚΗΣΗΣ

Στην παρούσα ενότητα γίνεται η αναλυτική περιγραφή και ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών της αναδυόμενης ενηλικιότητας, όπως αυτά εμφανίζονται κατά τον αναστοχασμό των μελλοντικών εκπαιδευτικών – φοιτητών του ΤΕΕΑΠΗ, στο πλαίσιο της πρακτικής τους άσκησης. Για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων παρατίθεται η περιγραφή της κάθε διάστασης της αναδυόμενης ενηλικιότητας και στη συνέχεια γίνεται ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης ομάδας, ώστε να αναδειχθούν και οι ιδιαιτερότητές της.

Μια βασική διαφοροποίηση των διαστάσεων, όπως αυτές παρουσιάζονται σε προηγούμενη ενότητα, αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο, διότι φαίνεται ότι διατρέχει εγκάρσια όλες τις διαστάσεις της ενηλικιότητας. Η διαφοροποίηση αυτή αφορά στο γεγονός ότι η έμφαση δίνεται συγκεκριμένα στο επάγγελμα των ατόμων που συμμετέχουν στην έρευνα και όχι στο τι άνθρωποι θέλουν να γίνουν γενικά. Συγκεκριμένα, όλες οι διαστάσεις μελετώνται υπό το πρίσμα της επαγγελματικής τους εξέλιξης, και ειδικότερα αναφορικά με τον προσδιορισμό του ρόλου τους ως εκπαιδευτικοί τόσο σε επίπεδο διαμόρφωσης του ρόλου τους, όσο και σε επίπεδο ανάπτυξης των διαπροσωπικών σχέσεων στον επαγγελματικό τους χώρο. Με άλλα λόγια, δεν εξετάζονται και δεν περιγράφονται καθόλου οι προσωπικές επιλογές που «διαπραγματεύεται» το άτομο, διότι το πλαίσιο της παρούσας μελέτης αφορά την πρακτική άσκηση των μελλοντικών εκπαιδευτικών, η οποία ουσιαστικά προσομοιώνει το μελλοντικό τους επάγγελμα.

Διάσταση 1: εξερεύνηση ταυτότητας. Πρόκειται για την περίοδο της εξερεύνησης της ταυτότητας, κατά την οποία οι νέοι δοκιμάζουν διάφορες πιθανότητες σχετικά με το τι είδους άνθρωποι θέλουν να γίνουν και ποια ζωή θέλουν να ζήσουν, κυρίως όσον αφορά τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, την εργασία και την ιδεολογία (Arnett, 2000, 2004, 2014).

Το πλαίσιο της πρακτικής άσκησης και η επαφή με το επάγγελμα δίνει την ευκαιρία στους φοιτητές να δοκιμάσουν μια σειρά από τεχνικές και στρατηγικές διδασκαλίας σε πραγματικές συνθήκες τάξης, ώστε να μπου στη διαδικασία να αποφασίσουν για τον ρόλο τους ως εκπαιδευτικοί. Οι δοκιμές στις οποίες εστιάζουν οι φοιτητές κατά την εξερεύνηση της ταυτότητάς τους αφορούν κυρίως α) στις θεωρητικές γνώσεις τις οποίες έχουν αποκτήσει στο πλαίσιο των σπουδών τους (η σύνδεση της θεωρίας με την πράξη είναι κάτι που αναφέρεται από την πλειοψηφία των φοιτητών) και β) στις ήδη διαμορφωμένες απόψεις που είχαν σχηματίσει για το επάγγελμα τους πριν την ΠΑ.

Οι περισσότεροι από τους φοιτητές αναφέρουν ότι άλλαξαν γνώμη για το επάγγελμα ή ότι κατάλαβαν τι ακριβώς είναι το επάγγελμα της νηπιαγωγού, χωρίς όμως να το διευκρινίζουν. Ωστόσο φαίνεται μέσα από τον αναστοχασμό να δίνουν έμφαση στο γεγονός της συνθετότητας του επαγγέλματος και στον χώρο του νηπιαγωγείου.

Παράλληλα οι φοιτητές, με την επαφή τους με τα παιδιά και τις νηπιαγωγούς εξερευνούν και τον τρόπο που διαχειρίζονται τις διαπροσωπικές τους σχέσεις στον επαγγελματικό τους χώρο. Ειδικότερα, αναφορικά με τις σχέσεις τους με τις νηπιαγωγούς, φαίνεται ότι παρότι προσπαθούν να χτίσουν ένα πλαίσιο διαπροσωπικών σχέσεων, το στάδιο στο οποίο βρίσκονται είναι ακόμη πολύ πρώιμο για να το κατορθώσουν. Στις απαντήσεις τους οι φοιτητές περιγράφουν τις νηπιαγωγούς ως άτομα που βρίσκονται στην τάξη και όχι ως συνάδελφους τους, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις προσπαθούν να περιγράψουν τις πρακτικές που ακολουθούν οι νηπιαγωγοί στο σχολείο τους σε αντιδιαστολή με τον ρόλο των φοιτητών. Αναφορικά με τις διαπροσωπικές σχέσεις τους με τα παιδιά φαίνεται να δίνουν μεγάλη έμφαση στο γεγονός ότι αυτά ανταποκρίνονται θετικά στις διδασκαλίες που σχεδιάζουν και υλοποιούν καθώς και στην ευθύνη που έχουν απέναντί τους.

Διάσταση 2: αστάθεια. Είναι η περίοδος της αστάθειας. Η περίοδος της αναδυόμενης ενηλικιότητας, είναι πιθανότατα η πιο ασαφής περίοδος της ζωής του ανθρώπου. Είναι η περίοδος κατά την οποία εμφανίζονται συχνές και συνεχείς αλλαγές στις ερωτικές σχέσεις και την εργασία.

Η αστάθεια ως χαρακτηριστικό της ηλικίας αυτής δεν διαφαίνεται από τον αναστοχασμό της πρακτικής άσκησης γιατί το πλαίσιο της και οι ευκαιρίες που δίνονται στους φοιτητές να έρθουν σε επαφή με το επάγγελμα φαίνεται να δημιουργεί αισιοδοξία για το μέλλον τους και όχι να αποθαρρύνει τους φοιτητές σε σχέση με αυτό. Άλλωστε από τις καταγεγραμμένες απόψεις των φοιτητών κατά τον αναστοχασμό δεν φαίνεται κάποιος φοιτητής που να μην θέλει να ασχοληθεί με το επάγγελμα ή να άλλαξε γνώμη για τις σπουδές τους και την αρχική επιλογή του.

Διάσταση 3: εστίαση στον εαυτό. Είναι η πιο εστιασμένη στον εαυτό περίοδος της ζωής του ατόμου. Η περίοδος της αναδυόμενης ενηλικιότητας, είναι αυτή κατά την οποία οι νέοι εστιάζουν κυρίως στον εαυτό τους, με την έννοια ότι δεν έχουν πολλές ευθύνες και έχουν πολύ λίγες καθημερινές υποχρεώσεις.

Ο Arnett (2004, σσ. 13-14) επισημαίνει ότι το να λέμε πως η αναδυόμενη ενηλικιότητα είναι μια περίοδος εστίασης στον εαυτό δεν είναι καθόλου υποτιμητικό. «Δεν υπάρχει τίποτα κακό στο να είσαι εστιασμένος στον εαυτό σου κατά την αναδυόμενη ενηλικίωση· είναι φυσιολογικό, υγιές και προσωρινό. Με το να εστιάζουν στον εαυτό τους, οι αναδυόμενοι ενήλικοι αναπτύσσουν δεξιότητες της καθημερινής διαβίωσης και αρχίζουν να χτίζουν το οικοδόμημα της ενήλικης ζωής τους. Ο σκοπός της εστίασης στον εαυτό τους είναι η αυτεπάρκεια, δηλαδή να μάθουν να στέκονται όρθιοι μόνοι τους ως αυτάρκη άτομα».

Μια παράμετρος που έχει νόημα να σχολιαστεί σε σχέση με αυτή τη διάσταση είναι το γεγονός ότι το πλαίσιο του αναστοχασμού μετά την ΠΑ δίνει στους φοιτητές τη δυνατότητα να εστιάσουν στον εαυτό ώστε να είναι σε θέση να περιγράψουν τι κατάφεραν και τι θέλουν να καταφέρουν σε σχέση με το επάγγελμά τους. Συγκεκριμένα, παρότι το πλαίσιο της ΠΑ ορίζει ότι οι φοιτητές θα δουλεύουν ομαδικά, είναι ξεκάθαρο μέσα από τη διαδικασία του αναστοχασμού ότι οι φοιτητές εστιάζουν στη δική τους δουλειά και εμπειρία από το σχολείο και προσπαθούν να αναδείξουν ποια είναι τα σημεία/ στοιχεία που δείχνουν ότι κατάφεραν να αποκτήσουν δεξιότητες, είτε σε σχέση με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων είτε με τη διαχείριση της τάξης ή την σχέση τους με τα παιδιά. Οι φοιτητές, χρησιμοποιώντας αναφορές από συγκεκριμένα παραδείγματα, όχι μόνο από επιτυχημένες αλλά και αποτυχημένες προσπάθειες μέσα στην τάξη, δείχνουν ότι έχουν κατανοήσει ποιες είναι οι δεξιότητες στις οποίες πρέπει να εστιάσουν και να βελτιώσουν, ώστε να μπορούν να λειτουργήσουν αυτόνομα ως εκπαιδευτικοί. Παράλληλα, φαίνεται ότι, εστιάζοντας στον εαυτό τους, είναι σε θέση να αναλάβουν την ευθύνη των πράξεών τους και να προτείνουν άξονες προσωπικής βελτίωσης για να καταφέρουν τον στόχο τους.

Διάσταση 4: αίσθημα του ενδιάμεσου. Είναι η περίοδος που οι νέοι αισθάνονται ότι βρίσκονται σε μια ενδιάμεση κατάσταση. Σε αυτή την περίοδο της ζωής τους οι νέοι δεν μπορούν να προσδιορίσουν τον εαυτό τους ούτε ως έφηβο, ούτε ως ενήλικο, αλλά κάπου ενδιάμεσα. «Περπατούν τον δρόμο για την ενηλικίωση αλλά δεν έχουν φτάσει ακόμα εκεί» (Arnett, 2014).

Έχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον η περιγραφή και η ανάλυση αυτής της διάστασης μέσα από το πλαίσιο της πρακτικής άσκησης γιατί οι φοιτητές ταυτόχρονα καλούνται να λειτουργήσουν ως *εκπαιδευόμενοι*, κατά την προετοιμασία της διδασκαλίας των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στο πανεπιστήμιο, αλλά και ως *εκπαιδευτικοί* που αναλαμβάνουν την ευθύνη της τάξης, κατά την υλοποίηση των δραστηριοτήτων τους στο νηπιαγωγείο. Ένα ακόμη πολύ ενδιαφέρον στοιχείο της διάστασης αυτής

όπως προκύπτει από τον αναστοχασμό των φοιτητών είναι το γεγονός ότι αισθάνονται έτοιμοι να αναλάβουν την ευθύνη της τάξης όπως προβλέπεται από την πρακτική άσκηση και αποδίδουν όλες τις επιτυχημένες προσπάθειες στις δεξιότητές τους και τις αποφάσεις τους, όμως ταυτόχρονα επιρρίπτουν την ευθύνη των αποτυχημένων προσπαθειών τους σε παράγοντες που δεν σχετίζονται με τους ίδιους, όπως στα εργαστηριακά τους μαθήματα, στην κουλτούρα των παιδιών, στη στάση των νηπιαγωγών και των συμφοιτητών, στην έλλειψη χρόνου και εξοπλισμού, στον χώρο του νηπιαγωγείου, καθώς και στον περιορισμό από τους κανόνες της πρακτικής.

Διάσταση 5: πιθανότητες & αισιοδοξία. Είναι η περίοδος των πιθανοτήτων και της αισιοδοξίας, κατά την οποία οι ελπίδες ανθίζουν και οι άνθρωποι έχουν μια ανεπανάληπτη ευκαιρία να μεταμορφώσουν τις ζωές τους.

Η διάσταση της αισιοδοξίας είναι πολύ ενδιαφέρουσα, διότι μέσω της πρακτικής άσκησης οι φοιτητές έρχονται άμεσα σε επαφή με την επαγγελματική τους ζωή, ενώ τους δίνεται η ευκαιρία μέσα από ελεγχόμενες συνθήκες να δοκιμάσουν τον εαυτό και τις ικανότητές τους. Η διάσταση αυτή είναι εμφανής σχεδόν σε όλες τις απαντήσεις των φοιτητών κατά των αναστοχασμό τους, με την έννοια ότι κατάφεραν πράγματα, απέκτησαν δεξιότητες, άλλαξε το νόημα των σπουδών τους, θέλουν να βελτιωθούν περισσότερο, θέλουν να δοκιμάσουν νέα τεχνικές και εργαλεία, βλέπουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις με παιδιά, συναδέλφους και συμφοιτητές να διαμορφώνονται ή να αλλάζουν προς το καλύτερο και τέλος, προτείνουν και λύσεις για πιθανά προβλήματα και ελλείψεις τους προγράμματος της πρακτικής άσκησης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε μια προσπάθεια σύνοψης των αποτελεσμάτων σε σχέση με τον τρόπο εμφάνισης των διαστάσεων της αναδυόμενης ενηλικιότητας στους φοιτητές που μελετήσαμε τον αναστοχασμό τους, φάνηκε ότι η διάσταση της εξερεύνησης της ταυτότητας είναι κοινή σε όλους τους φοιτητές, με την υποσημείωση ότι οι περισσότεροι φαίνεται να εστιάζουν στις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται στη σχολική τάξη και όχι στις δοκιμές που αφορούν άλλες δεξιότητες σε σχέση με τον ρόλο τους. Η αισιοδοξία ως διάσταση φαίνεται να εμφανίζεται σχεδόν σε όλους τους φοιτητές και μάλιστα είναι αξιοσημείωτο ότι η αισιοδοξία αυτή προκύπτει από τις περισσότερες απαντήσεις των φοιτητών σε όλους τους άξονες του αναστοχασμού. Η εστίαση στον εαυτό επίσης διαφαίνεται στην πλειοψηφία των φοιτητών, ωστόσο σε κάποιους είναι πολύ πιο συχνή και έντονη, ενώ συνδυάζεται σε αρκετές περιπτώσεις με την αισιοδοξία. Τέλος, το αίσθημα του ενδιαμέσου αναδεικνύεται αρκετά στις απαντήσεις των περισσότερων φοιτητών, ενώ είναι αξιοσημείωτο ότι η διάσταση αυτή εμφανίζεται στις περιπτώσεις που αφορούν τις αποτυχημένες τους προσπάθειες, καθώς προσπαθούν να αποδώσουν τις ευθύνες σε εξωγενείς παράγοντες, όπως στη νηπιαγωγό, στα παιδιά ή ακόμα στο πλαίσιο της πρακτικής.

Διαφαίνεται επομένως ότι το πρόγραμμα της πρακτικής άσκησης σε συνδυασμό με τη διεργασία αναστοχασμού ενισχύουν την πορεία ενηλικίωσης, διότι ωθούν τους φοιτητές στη σταδιακή διαμόρφωση της επαγγελματικής τους ταυτότητας, καθώς και στην ανάληψη ευθυνών και στη λήψη επαγγελματικών αποφάσεων. Κι ενώ πριν την πρακτική άσκηση εκκινούν βρισκόμενοι πιο κοντά στην εφηβεία (ακολουθώντας οδηγίες όπως στο σχολείο, ενώ η ευθύνη είναι των "άλλων") μετά την πρακτική άσκηση κάνουν ένα βήμα προς την ωριμότητα. Παράλληλα, το γεγονός ότι η πρακτική άσκηση προσομοιάζει την επαγγελματική ζωή των μελλοντικών εκπαιδευτικών, μπορεί να αποτελέσει ένα ενδιαφέρον πεδίο μελέτης της αναδυόμενης ενηλικιότητας, ενώ το πλαίσιο της διαδικασίας του αναστοχασμού φαίνεται να συνιστά ένα σύνθετο και πολύτιμο εργαλείο για τη μελέτη των χαρακτηριστικών αυτού του φαινομένου.

Κλείνοντας, θα λέγαμε ότι, παρότι η συγκεκριμένη μελέτη έχει ως αποτέλεσμα την περιγραφή των διαστάσεων στο πλαίσιο της πρακτικής άσκησης μελλοντικών εκπαιδευτικών, κρίνεται ωστόσο απαραίτητο να διερευνηθούν οι διαστάσεις αυτές σε μεγαλύτερη κλίμακα και με σταθμισμένα ερευνητικά εργαλεία για τη διεξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. New York: Oxford University Press.
- Arnett, J. J. (2007). Emerging Adulthood: What Is It, and What Is It Good For? *Journal of Society for Research in Child Development*, 1 (2), 68-73.
- Arnett, J. J., Žukauskienė & Sugimura, K. (2014). The New Life Stage of Emerging Adulthood at ages 18 to 29 years: Implications for Mental Health, *Lancet Psychiatry*, 1, 569-576.
- Γαλανάκη & Αμανάκη, (2007-2008). Αναδυόμενη ενηλικίωση: Μια καινούρια ματιά στη νεανική ηλικία. *Εκπαιδευση και Επιστήμη*, 4, 329-343.
- Galanaki, E., & Leontopoulou, S. (2017). Criteria for the transition to adulthood, developmental features of emerging adulthood, and views of the future among Greek studying youth. *Europe's Journal of Psychology*, 13. doi:10.5964/ejop.v13i3.1327
- Galanaki, E., & Sideridis, G. (2018). *Dimensions of emerging adulthood, criteria for adulthood, and identity development in Greek studying youth: A person-centered approach*. Published online-first on May 22, 2018. doi: 10.1177/2167696818777040.
- Cranton, P. (2000). Individual differences and transformative learning. In J. Mezirow and Associates (Eds.), *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Dewey, J. (1938, 1980). *Εμπειρία και Εκπαίδευση* (μτφ. Λ. Πολενάκης). Αθήνα: Γλῶσσος.
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Karalis, T., Sotiropoulos, L., & Kampeza, M. (2007). La contribution de l'éducation tout au long de la vie et de l'anthropologie dans la préparation professionnelle des enseignants : réflexions théoriques, *Skholê, hors série 1*, 149-155.
- Κόκκος, Α. (2005). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανικνεύοντας το πεδίο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Leontopoulou, S., Mavridis, D. & Giotsa, A. (2016). Psychometric Properties of the Greek Inventory of the Dimensions of Emerging Adulthood (IDEA): University Student Perceptions of Developmental Features. *J Adult Dev*, 2016, 23:226-244 doi: 10.1007/s10804-016-9239-4
- Petrogiannis, K. (2011). Conceptions of the transition to adulthood in a sample of Greek higher education students. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11, no1, March 2011, 121-137.
- Raikou, N. (2014). Preparing critical teachers in University: The role of practicum in teachers' education. *Journal of Social Science Research*, 4/2, 485-488.
- Raikou, N., Karalis, A. & Kampeza, M. (2017). Encouraging pre-service teachers to reflect on their teaching during practicum, In Kakana, D-M. & Manoli, P. (eds.). *Digital Proceedings from the 3rd International Symposium on New Issues on Teacher Education- ISNITE 2015*, Volos, Greece, 11-13 September 2015. Volos: University of Thessaly Press, 372-380.
- Raikou, N., Liodaki, N., & Karalis, T. (2016). Critical reflection and dialogue on pre-service teachers' practicum, In D. Andritsakou, & E. Kostara (eds.), *Proceedings of the 2nd Conference of ESREA's Network Interrogating Transformative Processes in Learning and Education: An International Dialogue "The Role, Nature and Difficulties of Dialogue in Transformative Learning"*, 24-26 June 2016, Athens: ESREA & Hellenic Adult Education Association, 307-315.
- Reifman, A., Arnett, J.J., & Colwell, M.J. (2007). Emerging adulthood: Theory, assessment, and application. *Journal of Youth Development*, 2(1).
- Richert, A. E. (1991). Using Teacher Cases for Reflection and Enhanced Understanding. In A. Lieberman & L. Miller (Eds.), *Staff Development for Education in the "90s"*. New York: Teachers College Press, 113-132.
- Φιλιππίδη, Α, Ραΐκου, Ν, & Φωτοπούλου, Β. Διερευνώντας την πρακτική άσκηση ως πλαίσιο αναστοχασμού των μελλοντικών εκπαιδευτικών (υπό δημοσίευση).

Περίληψη

Σκοπός της έρευνας αποτελεί η ανίχνευση των χαρακτηριστικών της αναδυόμενης ενηλικιότητας μελλοντικών εκπαιδευτικών του ΤΕΕΑΠΗ Πατρών, στο πλαίσιο της πρακτικής τους άσκησης. Από την ποιοτική ανάλυση των ερωτηματολογίων αναστοχασμού των φοιτητών διαφάνηκαν πράγματι χαρακτηριστικά της αναδυόμενης ενηλικιότητας, ενώ η πρακτική άσκηση, η οποία προσομοιάζει την επαγγελματική ζωή των μελλοντικών εκπαιδευτικών, αναδεικνύεται ένα ενδιαφέρον πεδίο μελέτης της αναδυόμενης ενηλικιότητας. Επιπλέον, η αναστοχαστική διεργασία φαίνεται να συνιστά ένα σύνθετο καιπολύτιμο εργαλείο για τη μελέτη των χαρακτηριστικών αυτού του φαινομένου.

Abstract

The aim of the research is the detection of emerging adulthood characteristics to teacher students at the Department of Education, University of Patras, in the frame of their practicum. The qualitative analysis of students' reflection questionnaires actually revealed emerging adulthood characteristics, while practicum, which simulates the professional life of future teachers, emerges as an interesting field of study on the emerging adulthood. In addition, the reflective process seems to constitute a complex and valuable tool for the study of the characteristics of this phenomenon.

Νατάσσα Ράικου, Ιδιότητα: ΕΔΙΠ Πανεπιστημίου Πατρών & Καθηγήτρια Σύμβουλος ΕΑΠ

Διεύθυνση: Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης & της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Πανεπιστήμιο Πατρών,
Πανεπιστημιούπολη 26504 Ρίον, Πάτρα

Τηλέφωνο: 2610 997767, E-mail: araiκου@upatras.gr

Ανδρομάχη Φιλίππιδη, Ιδιότητα: Νηπιαγωγός, Ερευνήτρια Πανεπιστήμιο Πατρών

Διεύθυνση: Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης & της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Πανεπιστήμιο Πατρών,
Πανεπιστημιούπολη 26504 Ρίον, Πάτρα

Τηλέφωνο: 2610969304, E-mail: afilippidi@upatras.gr